

VÁCLAV FROLEC

LIDOVÁ KULTURA A JEJÍ MÍSTO V NÁRODNÍM OBROZENÍ BULHARŮ

Obsazení Bulharska Turky, doprovázené po pět století trvajícím všeobecným útlakem, přerušilo přirozený vývoj a znamenalo zpomalení hospodářského, společenského i kulturního vývoje bulharského národa. V oblasti lidové kultury došlo dokonce k rozšíření, oživení a konzervování primitivních kulturních jevů a starých forem společenské organizace, které začaly ve středověku zanikat nebo se alespoň jejich význam oslaboval.¹ Výstižně charakterizoval tuto situaci Ludvík Kuba ve svých Cestách za slovanskou písní: "Turek zde převzal nejen politickou nadvládu, ale, jsa svrhevaně konzervativní a v zásadě snášenlivý, spolu i úřad - abych tak řekl - muzejního kustoda. Jeho vinou - v našem případě zásluhou - taďy vše zůstalo stále při starém."² Díky tradicím lidové kultury, jež nabyly na bulharském území velmi osobitých forem, udržoval si bulharský národ své specifické kulturní znaky, jichž bylo možno využít v procesu národního obrození /1750 - 1878/.

Velký kulturní ruch, který zaznamenávají evropské země v 18. a 19. století, nepomínil ani Bulharsko. Národní probuzení Bulharů, spojené s bojem za osvobození z turecké nadvlády a s duchovního útlaku řecké církve, probíhalo v úzké souvislosti s tehdejší politickou, sociální a hospodářskou situací v osmanské říši, kde došlo k hluboké krizi ekonomické a sociální. Řekové a Srbi se osvobodili z turecké poroby, v bulharských městech došlo k výraznému rozvoji řemesel, rozšířily se obchodní

styk Bulharů s Francií, Anglií, Rakouskem a jinými zeměmi./
 Rozvoj řemeslné a průmyslové výroby znamenal zvyšování hmotného postavení části bulharského obyvatelstva a jeho aktivní účastí na hospodářském a politickém životě Bulharska. Mladá bulharská buržoazie začala ovlivňovat také kulturní vývoj země.

V duchu romantických a osvícenských názorů, v duchu Rousseauovského hesla "c'est la peuple de la campagne qui fait la nation", jež ovládaly duchovní život tehdejší Evropy, obrací se pozornost vzdělaných vrstev na venkovský lid a jeho kulturní projevy.

Začínají se odkrývat historické tradice bulharského národa, dochází k boji proti nepřátelům národní a kulturní svébytnosti. Národní jazyk, lidové slovesné projevy, obyčaje, výtvarné a jiné kulturní projevy se považují za symbol národnostního počátku.³

Apoteózu na bulharskou národní individualitu zobrazenou v ústním podání nacházíme už u Paisije,⁴ jemuž jsou milejší prostí Bulhaři, ačkoli jsou jen oráči, pastýři a řemeslníci, nežli řeční biskupové, kupci a velmoži. "Ty Bulhare," vyzývá Paisij, "nedej se obelátit, znej svůj národ a jazyk i uč se svým jazykem!" Proti řecké "závistí" a "nenávisti" staví Paisij patriarchální bulharský způsob života. Paisiova "Istorija slavenoblgarska", která se v početných prepisech rychle šířila po bulharských zemích a stala se nejoblíbenějším čtením v širokých vrstvách národa, byla silným impulsem k oživení národního vědomí, "Ne zbraňi a krveprolěváním," poznamenává v této souvislosti Konstantin Jireček, "ale knihami a školami stala se tato nevidaná proměna v mysli lidu. Národ stal se celkem živoucím a nabyl takové síly, že by zhola nemožno bylo, mocné toto proudění mysli zastavití."⁵

Národní význam lidové kultury a zejména folklóru vyzvedá-

vali po celé období bulharského národního obrození bulharští revoluční básníci, spisovatelé, vědci, kulturní a političtí činitelé. Počnůt Ukrajince Venelina seznamit po příkladu Karadžiče prostřednictvím folklóru evropskou kulturní veřejnost s bohatými tradicemi Bulharů, našel odezvu u řady bulharských buditelů: ⁶ Svědectvím toho jsou četné sbírky lidových písní, slovesného folklóru, obyčejů a jiných projevů tvorby lidu, jež vznikly v té době. Vlastenecké tendence ve vztahu k lidové kultuře jsou nejzřejmější u generace narozené ve dvacátých a třicátých letech 19. století, která začíná se systematickou prací sa kulturní a národní pozvednutí Bulharů. Vlastenecké snahy se tu nejednou mísí s romantickými názory a představami. Úpadek starých obyčejů se spojuje s úpadkem národnosti: "...doba mine, mravy se mění, starobylé mizí, národnost hyne," píše v roce 1858 v dopise G.S. Rakovskému básník Petko Račov Slavajkov. ⁷ Spisovatel, revolucionář a vědec Ljuben Karavelov hledá v lidové písní odraz těžké situace bulharského lidu za turecké nadvlády. ⁸ Ve svých Zápiscích o Bulharsku a Bulharech, které pocházejí z jeho cest po Bulharsku v letech 1850 - 1857, vysoce vyzvedává význam lidové kultury pro národní existenci Bulharů: "Když hovořím o starých bulharských obyčejích," píše Karavelov, "současně musím poznamenat, že velké připoutání - připoutání k starým lidovým památkám /"koreenna starina"/ - udržela, a udržuje do dnešního dne, bulharský národ přes jeho strašná neštěstí a nedala mu umřít. Proto také vysoko cením lidové mravy, obyčeje a obřady."⁹

Kulturní proměny, k nimž docházelo v období bulharského národního obrození, zanechaly výrazné stopy i v hmotné kultuře Bulharů, zejména v jejich oděvu a architektuře, 18. století znamená

ve vývoji odívání Bulharů přelomovou etapu; zatímco v první polovině tohoto století se udržují prvky typické pro 17. století, v druhé polovině 18. století narůstá vliv tureckého oděvu, který se projevuje nejprve v odívání městského obyvatelstva /především jeho řemeslnické a obchodnické vrstvy/, které mělo bližší kontakt s Turky. Ve vesnickém kroji bylo tureckých vlivů daleko méně. Jeho základem zůstávaly starobylé součásti, rozšířené v bulharském lidovém kroji už před příchodem Turků. Nová politická, společenská a hospodářská situace, jež nastala v Bulharsku v 19. století, se odrazila i ve způsobu odívání bulharského obyvatelstva. Do Bulharska se dostává první vlna evropského vlivu, přicházející ze západoevropských zemí a z Ruska, která se projevuje především v kruzích bulharské buržoazie a inteligence. Lidové vrstvy bulharského obyvatelstva dále udržují a rozvíjejí své tradiční kroje, jež dosahují značné stupně regionální diferencovanosti. 10

Hospodářské a kulturní povznesení bulharského národa v době obrození se odrazilo rovněž v rozsáhlé výstavbě. Mění se vzhled bulharských měst a vesnic, v nichž vznikají osobitě řemeslnické čtvrti a obchodní střediska, budují se církevní stavby, hodinové věže, kašny, klášterní komplexy /jako projev boje za národní bulharskou církev/, rodí se nová bulharská architektura, jež bývá pro své specifické znaky v architektonické koncepci a členění, v řešení fasád, v prostorové kompozici, konstrukci a stavebním materiálu označována jako "obrozenecká" /"vážraždenska"/. 11

Osobitý vzhled bulharské "obrozenecké" architektury se formuje především v bulharských městech, které se stávají centry řemeslné a manufakturní výroby, centry obchodu, kultury a umění. V nejvýraznější podobě probíhalo vytváření "obrozenecké" obytné

architektury v městě Plovdivu, jehož urbanistický i architektonický vývoj ovlivnil i výstavbu v mnoha dalších bulharských městech. ¹² Snaha zámožných vrstev bulharských řemeslníků a obchodníků ukázat navenek své společenské postavení a bohatství, se projevila v budování výstavných domů, které v zásadních rysech měnily vzhled bulharských měst z období tureckého feudalismu, v nichž dominantní umístění měly domy feudálů; jejich architektura udávala charakteristický romantický vzhled krivolakých uliček, jejichž rozměry byly dány tehdejšími pouličními ruchem a pohybem. V období bulharského národního obrození zastihujeme v bulharských městech dvě velké skupiny obytných staveb, jejichž dispoziční, architektonické a jiné zvláštnosti jsou podmíněny dobou, v které vznikaly. První skupinu tvoří domy, jejichž původ spadá do druhé poloviny 18. století, do období tuhého tureckého feudálního režimu. Budovy mají prostou architekturu a odpovídají tehdejší poměrně nízké kultuře bydlení. Domy druhé skupiny, pocházející z konce 18. století a z 19. století, z období hospodářského rozvoje a rozkvětu měst a ekonomického i společenského vzestupu jejich bulharského obyvatelstva, vycházejí z měnících se požadavků na způsob bydlení bohatých vrstev a z jejich snahy o okázalou demonstraci nabytého společenského i hospodářského postavení. Během doby prodělávaly výstavné městské domy bohatých řemeslníků a obchodníků proces "zlidovění". Měnila se koncepce půdorysu, zmenšovala se velikost a snižovala dekorativní přebujelost staveb. Výsledkem tohoto vývoje byl vznik lidového městského domu, který byl dostupný i širším vrstvám. S nejvýraznějšími projevy této architektury se setkáváme v Plovdivu, Pazardžiku, Asenovgradě, Karlovu, Kazanlaku, Panagju-

rišti, Koprivšticí a dalších městech; jako obydlí zámožnějšího obyvatelstva se vyskytuje také v řadě bulharských vesnic, jež si jinak po celou dobu bulharského národního obrození podržovaly své osobité znaky a specifické regionální zvláštnosti. Nové urbanistické a architektonické projevy, jež vznikly v období bulharského národního obrození, jsou především výtvorem bulharských stavitelů, z nichž mnozí, jako Nikola Fičetov, byli neobyčejně talentovanými umělci. Jejich tvorba udává dodnes charakteristické rysy památek bulharské architektury z doby obrození.

Několik let po osvobození Bulharska ruskými vojsky z turecké nadvlády, jímž také končí období bulharského národního obrození, český historik Konstantin Jireček, působící tehdy ve vysoké státní funkci v Bulharsku, ve svých Cestách po Bulharsku napsal: "Pozoruje se již, jak ona ohromná proměna, která národ bulharský stihla jeho osvobozením, začíná stíratí ústní, mnohověká podání a starobylé obyčeje. Nářečí začínají se ztráceti, staré, krásné písně národní nahrazují se novými, bezbarevnými, národní obyčeje a kroje se proměňují, rozličné zpomínky se zapomínají pod vlivem četných nových dojmův, a s uanadněním komunikací mizají i zvláštnosti, které prve vyznamenávaly rozličné ojedinelé krajiny horaké. Ještě jedno pokolení a ze starého tradičního bulharství /bългарština/ na mnohých místech se budou viděti jen slabé pozůstatky." ¹³ Jirečkova předpověď, směřující především k probuzení zájmu o sběr a studium tradičních forem kultury bulharského národa, se v mnohém splnila, v mnohém upřesnila. Lidová kultura se po osvobození Bulharska dala do pohybu, který měl za následek její strukturální proměny, nové formy její existence i včleňování do současných kulturních poměrů.

Úzké sepjetí tradice a současnosti je také charakteristickým rysem kulturního života Bulharska těchto dnů.

Poznámky

1. J. Cvijić, Balkánsko Poluostrvo I. Zagreb 1922, s. 152.
2. L. Kuba, Česty za slovanskou písní 1885-1929, sv. 2. Slovanský .jih. Praha 1935, s. 314.
3. M. Arnaudov, Očerki po bálgarakija folklor. Sofia 1934, s. 75.
4. Paisij, Istorija slavenobolgarska o narodach i o carěch i o svjatyh bolgarskych, 1762.
5. K. Jireček, Dějiny národa bulharského. Praha 1876, s. 493.
6. "Přání seznámit Rusy s námi a řešit s velkou pravděpodobností myšlenku o bulharském tatarismu, se stále ještě skrývá v mém srdci, a proto navrhuji vydat několik /písní-pozn. V.F./ z nich ..." /Překlad citátu podle M. Arnaudov, Očerki, s. 85./
7. M. Arnaudov, Očerki, s. 95.
8. V práci Bálgars ot staro vreme Karavelov píše: "Po celém Bulharaku nemůže člověk poznat všechny podrobnosti c strádáních a nevolích, jež dnes trpí lid, než v lidových písních, které je slyšet večerní žobou v bulharských rovinách. Nese se tato bulharská píseň po městech, vesnicích, po lesích a horách; vchází do domů chudých i bohatých, odchází k ovčákům, do kolib, a každého utěšuje." /Překlad citátu podle M. Arnaudov, Očerki, s. 109./
9. Překlad citátu podle M. Arnaudov, Očerki, s. 111.
10. Srov. např. V. Naslednikova, Istorija na bálgarakija kostjum. Sofia 1969, s. 65-110.
11. Srov. T. Zlatev, Bálgarska kášta prez epochata na Vázraždaneto. Sofia 1955; Kratka istorija na bálgarskata architektura.

- Sofia 1965; M. Bičev, Architektura Bolgarii. Sofia 1961;
 G. Kožucharov, Bălgarskata kăšta prez pet stoloetija. Sofia
 1967; Architekturno nasledstvo na Bălgarija. Sofia 1972 aj.
12. Ch. D. Peev, Plovdivakata kăšta prez epochata na Văzraždăneto.
 Sofia 1960; R. Angelova, Sliven i negovata architektura prez
 Văzraždăneto. Sofia 1969 aj.
13. K. Jireček, Cesty po Bulharsku. Praha 1888, s. IX.

- - -

Das rege kulturelle Getriebe, das die europäischen Länder im 18. und 19. verzeichnen, ging auch an Bulgarien nicht vorbei. Die nationale Wiedergeburt in Verbindung mit dem Kampf für Befreiung von der türkischen Oberherrschaft und der geistigen der Unterdrückung der griechischen Kirche verlief in engem Zusammenhang mit der damaligen politischen, sozialen und wirtschaftlichen Situation im Osmanenreich, wo es zu einer tiefgehenden ökonomischen und sozialen Krise kam.

Die nationale Bedeutung der Volkskultur und insbesondere der Folklore wird während der ganzen Zeit der bulgarischen nationalen Wiedergeburt von den bulgarischen revolutionären Dichtern, Schriftstellern, Wissenschaftlern, Kulturschaffenden und Politikern hervorgehoben. Die Anregung des Ukrainers Venelin, nach dem Beispiel Karadžićs durch Vermittlung der Folklore die europäische Kulturöffentlichkeit über die reichen Traditionen der Bulgaren zu informieren, fand bei zahlreichen bulgarischen Erneuerern Anklang. Dies beweisen die zahlreichen Sammlungen von Volksliedern, literarischer Folklore, Bräuchen und anderen Äusserungen des volkstümlichen Schaffens, die damals entstanden. Die patriotischen Tendenzen in der Beziehung zur Volkskultur

sind bei der in den zwanziger und dreissiger Jahren des 19. Jahrhunderts geborenen Generationen am deutlichsten, die mit einer systematischen Arbeit für den kulturellen und nationalen Aufstieg der Bulgaren beginnt /P.R.Slavejkov, Lj.Karavelov, G.S.Rakovski u.a./.

Die kulturellen Veränderungen, zu denen es im Zeitraum der bulgarischen nationalen Wiedergeburt kam, hinter liessen markante Spuren auch in der materiellen Kultur der Bulgaren, insbesondere in ihrer Kleidung und Architektur. Nach der Befreiung Bulgariens von der türkischen Oberherrschaft setzte sich die Volkskultur in Bewegung ; ihre Folge waren Strukturänderungen, neue Existenzformen und Eingliederung in die damaligen kulturellen Verhältnisse. Die enge Verknüpfung von Tradition und Gegenwart ist auch ein charakteristischer Wesenszug des Kulturlebens der Bulgaren dieser Tage.